

ПОЕТИКА

І.Б. Кушнір

Львівський національний університет імені Івана Франка

ГАРМОНІЯ МІЖ ЛЮДИНОЮ ТА ЇЇ БАТЬКІВЩИНОЮ (ЗА РОМАНОМ Ш.-Ф. РАМЮЗА “КРАСА НА ЗЕМЛІ”)

Письменник і літературний критик Е. Род сформулював “єдине правило художньої творчості...: говорити про те, що бачиш, у що віриш і про що думаєш так, як бачиш, віриш, думаєш” [цит. за 1, 169]. Його застосував у своїй творчості Ш.-Ф. Рамюз. У творах цього письменника франкомовна література Швейцарії усвідомила свою самобутність. Рамюз підхопив і продовжив традицію “романдського роману”, закладену “Новою Елоїзою” Руссо. Саме в цьому жанрі виявився талант спостерігача й стиліста, майстра, який поєднав опис та особистісну інтенсивність переживання, невимушений виклад і найвищу силу складного втілення дійсності у слові.

На жаль, творчість видатного водуазця маловідома українському читачеві. Серед небагатьох досліджень про Рамюза заслуговує на увагу збірка “Швейцарские варианты: Литературные портреты” [1], де вміщена стаття “Ш.Ф. Рамю. Величие и трагизм художника”. Висловлювання письменника знаходимо у книзі “Альпы и свобода. Швейцарские писатели о своей стране” (М.: Прогресс, 1992). Невелика доповідь про творчість Рамюза І.І. Анісімова, президента товариства дружби СРСР – Швейцарія, увійшла до збірника “Литература Швейцарии. Очерки” (М.: Наука, 1969). Там само про нього згадує і В.П. Большаков у статті “Основные направления новой швейцарской франкоязычной литературы”. До найновіших розвідок його творчості належить стаття нашого авторства “Тематика “той самий” та “інший” як основа бачення світу у творчості Ш.-Ф. Рамюза” (див.: Вісник ЛНУ. Серія іноземні мови. Вип. 11. ЛНУ імені І. Франка.– Львів, 2003. – С.372-381), а також доповіді, виголошені на літературознавчих семінарах та конференціях.

Дослідження французьких та швейцарських вчених творчості Ш.Ф. Рамюза повніші. Детально проаналізував сільський роман від його витоків до наших часів П. Вернуа у монографії “Le roman rustique de Georges Sand à Ramuz. Ses tendances et son évolution (1860-1925)” (Paris: Nizet, 1862). Розквіт містичного рустичного роману автор пов’язує з іменем Рамюза. Розділ про Рамюза увійшов до книги А. Берхтольда “La Suisse romande au cap du XX siècle. Portrait littéraire et moral” [2], який розглядає основні теми творчості письменника. Ж. Стейман включив огляд творів Рамюза до монографії “Littérature d’hier et d’aujourd’hui” (Desclée de Brouwer, 1961), поставивши його поряд із О. де Бальзаком, Ш. Бодлером,

М. Гоголем, Ф. Достоєвським, П. Клоделем. Перехід від романтичної моделі світу до трагічної аналізує Ф. Рено у праці “Ramuz ou L’intensité d’en bas” (Lausanne: L’Aire critique, 1986). Особливостям реалізму Рамюза присвячене дослідження М. Ніко “Du Réalisme à la réalité. Évolution artistique et itinéraire spirituel de Ramuz” (Genève, 1966). До сучасних видань належить збірник “Charles Ferdinand Ramuz (Études ramuziennes – 1)”, започаткований 1983 р.

Рамюз своєю творчістю сприяв подоланню провінційної замкнутості, у нього вона виступає ареною боротьби суперечних сил, що визначають своєрідний характер франкомовної літератури: “потреба звеличення і трагізм самотності, критика претензій німецької більшості на національне представництво і утвердження права на життя”, на самотність, вимога духовної незалежності [1, 172].

Більшість романів Рамюза пронизує трагічне світобачення, народжене з невирішеної в його художньому універсумі суперечності між потребою духовного звеличення і гнітом роз’єднаності. Це внутрішній стрижень романів, рушій сюжету, джерело драматичної напруги. Воно визначає характер і напрям творчої еволюції письменника. Бажання звеличити селянина в рамюзівському світі щоразу зіштовхується із неможливістю подолати бар’єр його самотності.

Творчість Ш.-Ф. Рамюза з такою своєрідною тональністю ввійшла до скарбниці світової літератури, його твори перекладені двадцятьма різними мовами, серед них і японською. Певну замкнутість Рамюза пов’язували з належністю до регіональної літератури. Письменник незворушно прийняв місцеві премії, почесне звання доктора *honoris causa*, але відмовився від нагород з-за кордону. Можливо, він просто побоювався невдачі після висунення кандидатури на отримання Премії Гонкурів. Його романи ще за життя письменника не потребували реклами, щоб вплинути на Ж. Жюно, Т. Моньє та інших менш відомих швейцарських письменників. Рамюз не ставив собі за мету створити школу послідовників, йому достатньо було виконати свою місію – навчити читачів простоти, чистоти, любові до рідної землі. Якщо портрет його народу вдався ясным і чітким, це тому, що він сам відчував себе селянином і легко читав у їхніх серцях: *"Nous sommes un peuple moqueur, parce que nous avons peur d'être dupes. Nous sommes des paysans et le paysan est naturellement méfiant, parce qu'il doute de lui-même. Il soupçonne toujours chez son interlocuteur une supériorité dont il a peur que l'autre n'abuse. A cela s'ajoute, quant à nous, un manque total d'expérience. Nous sommes un pays trop paisible, un pays qui est resté toujours étranger aux grandes fièvres qui agitaient l'Europe. Nous sommes le pays, non des artères, mais des veines charriant mollement et avec retard un sang qui n'a pas assez de fluidité"* [6]. Рамюз висловлює цю думку у творах з логічним, хоча деколи нерівним, красномовством, ненав’язливо й гуманно. Його натхнення, почерпнуте з рідної землі, набирає чіткості на папері. *"Il faut que mon style ait la démarche de mes personnages,"* – каже він [6]. Немає іншого пояснення цьому нескінченному зачаруванню, деколи навмисно наївному, що пронизує всі твори Рамюза.

Запропонована розвідка є першою спробою розглянути один із показових зразків прози франкомовного швейцарського письменника Ш.-Ф. Рамюза “Краса на землі”, що продовжує тематику “*petit pays*” (своєї батьківщини, рідної землі), започатковану романами “Обставини життя” (1907) та “Еме Паш, водуазький художник” (1911). Такий аспект не був висвітлений у наших попередніх дослідженнях творчості Рамюза.

Відірваність від свого коріння не приносить людині щастя. Не тільки Фріда, героїня “Обставин життя”, виступає “чужинцем”. Пізніше це ж відчуття охоплює її чоловіка Еміля у Лозанні та в сусідньому кантоні. Починаючи з “Обставин життя”, тема “чужинного елемента” розвивається до міфу. Герой роману “Еме Паш, водуазький художник” повертається додому, туди, де його коріння, щоб “*rester le même*” (залишитися собою). Еме Паш близький до Рамюза за місцем народження; як і автор роману, він змушений проживати в Парижі, щоб удосконалити свою художню майстерність. Але саме на батьківщині, а не у великому місті художник віднаходить втрачений дар малювання, свою автентичність. Самюель Беле з роману “Життя Самюеля Беле” (1913) також повертається до витоків, стверджуючи, що залишає позаду “буденне задля вічного”. У романі “Поділ рас” (1920) – “інша Фріда”, також висока, гарна, сильна, “німецька” кокетка спричиняє катастрофу – смерть та пожежу в селищі.

Тематика “свого” та “чужого” починається з цього ж мотиву ще в романі “Обставини життя”, коли Еміль, Фріда та їхні друзі їдуть до Курсаля. Вирізняючись легкістю метелика, танцівниця на канаті міс Дейзі є істотою з іншого світу. В “Ярмаркових циркачах” (1928) така танцівниця різко виділяється на фоні звичайних мешканців. У “Савойському хлопці” (1936) вона – істота трансцендентна, вона – сама музика й чистота, “*un être suspendu dans rien*”, котра змогла відірватися від землі, “*les astres la saluent*” [цит. за 4, 83]. Так започатковується мотив “чужинця”, спочатку це танцівниця, що не належить до провінційного світу. На думку літературознавця Ж.-М. Піянка, Рамюз таким чином розвиває, розширює цей мотив, виробляючи міф “розпилювання”, “розпаду” (з французької *effritement, effilochement*) традиційного суспільства, часткою котрого був він сам [4, 83]. Тобто “чужинець” загрожує традиційному, бажаючи внести щось нове й невідоме, невластиве певному патріархальному устрою.

У романі “Краса на землі” (1927) таким “чужинцем” є кубинка, яка приїжджає в село після смерті батька, водуазького емігранта, сіє замішання, розпалює всіх чоловіків своєю вродою і несамохить провокує замах на рибалку Россі, насильство, пожежу.

Уже сам її приїзд викликав зацікавлення цілого села. “*On riait. Tout à coup on ne riait plus. On devenait timide. C’est quand elle levait la tête. On avait commencé à dire quelque chose, on se taisait. Et maintenant ils n’osent plus la regarder de face, parce qu’alors il semble qu’il vous entre une longue épingle à tricoter dans le coeur*” [5, 42].

Відразу ж відчувається рамюзівське “*chez nous*” (у нас), що вирізняється від способу життя Жульетти. “*C’est ici, sur le bord de lac, une région assez plate (et les régions plates sont rares chez nous). ...Entre la ligne du chemin de fer et l’eau, il y a un assez drôle de mélange d’emplacement restés*

sauvages et de culture (chose rare dans nos pays); c'est mi-paysan, mi-vigneron, avec peu de gros trains...pas beaucoup de fermes importantes et même pas beaucoup de maisons importantes..." [5, 53]. Автор проводить чітку різницю між її світом і швейцарським селищем. "*En somme, ce n'est pas son pays, son vrai pays à elle c'est le pays d'ici; elle s'appelle Milliquet comme son oncle et il n'y a pas de nom plus de chez nous que ce nom-là ... mais enfin elle est née là-bas et c'est là-bas qu'elle a été élevée...*" [5, 186-187]. Побілені стіни кімнати в будинку Ружа нагадують Жульетті рідне кубинське селище: "*C'est comme chez nous*" [5, 125]. На що рибалка їй відповідає: "*Chez vous, c'est ici, à présent*" [5, 125] (підкреслення наше. – І.К.).

Жульетта настільки вирізняється з-поміж мешканців села, що вони не приймають її до свого закритого суспільства. Тому вона легко знаходить спільну мову тільки з горбанем-італійцем, що для інших також "чужий". "*Il n'y a pas de place pour vous là-bas. C'est ce qu'il dit: il a fait venir un grand accord pour mieux affirmer et marquer la chose: Point de place pour moi non plus. Et le même accord est venu. ...mais alors, notre place à nous, est-ce que ce sera là? La musique dit que non. Ce sera également plus loin, comme dit la musique, qui va toujours plus loin en une ligne non finie*" [5, 220-221]. Важливим є те, що він грає на акордеоні, краса ж – це також і музика. "*La musique et elle, ça va tellement bien ensemble, et vous, vous comprenez, mais eux ne peuvent pas comprendre*" [5, 206].

Двоє "чужинців" повинні триматися разом у закритому водуазькому суспільстві. "*On ira ensemble, c'est tout. Il faut que les choses soient à leur place, et nous, à notre place, à nous. Elle voit qu'il a raison*" [5, 225].

Героїня є часткою природи, де вона почуває себе, як удома. Ліс на березі озера часто служить Жульетті прихистком від людей. "*La nature ne se dérange pas pour eux, ils ne dérangent rien dans la nature... Ils ont pu aller dans la nature où ils ne dérangent personne, sauf qu'on entend peut-être par moment une grenouille sauter dans la mare...*" [5, 216]. Саме там, біля підніжжя гори, горбань і Жульетта будуть у себе, на своєму місці – "chez eux". Гасне день – і дівчина разом із ним: "*Le ciel s'éteint. Elle s'était éteinte, elle aussi. Elle ne brillait plus. Elle était devenue toute grise. Un jour elle brille; puis elle ne brille plus. Elle s'est réfugiée dans sa petite robe noire*" [5, 210].

На захист Жульетти проти родичів виступає рибалка Руж. Він розуміє винятковість дівчини, котра не зможе прижитись у таких умовах. Вона почуває себе самотньою не тільки на сільському балу, але й на батьківщині. "*Elle était venue, elle était toute seule... C'est comme ça va sur la terre. On est seule sur la terre...*" [5, 267-268].

Словами Ружа автор підкреслює різницю між селянами та Жульеттою, показуючи таким чином незборну владу землі над ними: "*On n'est empêché par rien, nous; on va où on veut, on fait ce qu'on veut... tandis qu'eux, ils vivent dans le petit, dans cinquante metres carrés, juste de quoi se retourner... Ici, voyez-vous, on va devant soi tant qu'on veut; point de barrières, point de bornes, point d'empêchement, ni de règlement*" [5, 154-155]. На відміну від рибалок, вони прагнуть володіти землею, вони назавжди прив'язані до неї, повторюючи одвічне коло життя: "*...qui sont forcés de*

suivre un chemin et toujours le même, entre deux murs, entre deux haies, et ici c'est chez eux et à côté pas" [5, 154].

Селяни живуть тільки своїми буденними клопотами про врожай, звідси їхня байдужість до всього іншого. *"La raison en était que les gros travaux de la campagne battaient leur plein; et, nous autres, on se tient tournés vers l'eau, mais on n'est qu'un tout petit nombre, c'est ceux de la terre qui tournent le dos à l'eau et nous tournent le dos, à nous, ce qui fait une séparation et elle devient d'autant plus grande que la terre a plus besoin d'eux"* [5, 209].

Рамюз поділяє захоплення селян красою землі в будь-яку пору року. *"Il y avait eu les foins, il y avait maintenant la moisson, il y avait les sulfatages; et, bien que l'école eût congé, même les enfants ne se montraient plus, parce que des huit et neuf ans ils commencent à se rendre utiles. En avril, en mai, même en juin, ou au commencement de juin, c'est différent; puis la belle saison parait, vous appelant vers l'espercette, le trèfle qui est en fleurs et qui est comme un coucher de soleil devant le faux qui va en rond; vers la vigne qui a le mildiou, qui a l'oidium, qui a des vers; vers la-haut sur le mont et dans les champs de plus bas et dans les près et même les vergés où on a une ruche ou deux..."* [5, 209-210].

Жульєтта – виняткова істота, це "краса на землі". Ця тема звучить лейтмотивом у творі, однак Рамюз підкреслює неможливість існування краси серед таких людей: вони не розуміють її. *"Car est-ce qu'on sait que faire de la beauté parmi les hommes?"* [5, 108]; *"Elle était avec nous, elle était comme une parure qu'on aurait eue à notre vie"* [5, 151]; *"Elle, elle a ri encore vers nous, – puis, en effet, parce que rien ne dure sur la terre, que nulle part la beauté n'y a sa place bien longtemps..."* [5, 238].

Рамюз запитує свою героїню: *"Oh! Juliette, qu'est-ce qui vous arrive? Vous ne voulez pas rester avec nous? Est-ce qu'il y a peut-être quelque chose dans notre manière de vivre qui ne vous convienne pas?"* [5, 173]. Вона не може прижитися на рідній землі та страждає від цього.

А. Берхтольд зауважує: *"Ses personnages cherchent le bonheur et s'accrochent désespérément aux choses périssables... Parfois surgit au milieu d'eux une figure de beauté. Par elle tous les coeurs sont attirés. Mais la beauté nous quitte, la beauté meurt, ou bien se révèle méchante et tueuse, ou encore innocente, elle est chaussée de parmi nous. La souffrance demeure"* [2, 770-771]. (Його персонажі шукають щастя й відчайдушно чіпляються за швидкоплинне... Деколи поміж ними з'являється хтось винятковий, привертаючи їхні серця. Але ця істота нас залишає, вмирає або виявляється злою й підступною, чи невинну, її проганяють від нас. Залишається страждання. – Переклад наш. – І.К.).

Персонажі Рамюза сягають глибини Буття, зберігаючи тісний зв'язок із землею, своїм корінням. *"Chez Ramuz, l'homme est menacé par la souffrance ou la folie; il subit la tentation du Mal ou d'une trompeuse rationalité progressiste, mais il voit aussi son existence transfigurée par l'intervention du Salut ou de la Beauté"* [3, 336].

Письменник так пояснює свій намір: *"J'aurais voulu que mes personnages fussent suffisamment humains pour être parfaitement accessibles aux autres hommes, d'où ils proviennent. J'aurais voulu reconcilier la région et*

l'univers, le particulier et le général, appuyé fortement sur un coin de pays, mais tâchant de le déborder par l'ampleur des sentiments qui y trouvent naissance, et qui le dépassent pourtant jusqu'à rejoindre par delà les frontières de mêmes sentiments nés d'ailleurs, mais analogues à leur sommet (si j'ose dire), car il y a quand même une communauté humaine" [6]. Примирення з рідною землею залишається головною умовою віднайдення своєї "самоті" героями Рамюза.

Отже, у романі "Краса на землі" тематика "свого" й "чужого" стає стриженем побудови твору. Гармонія між людиною та її батьківщиною існує з прадавніх часів, "чужинець" не може там прижитися. Він несамохіть сприяє розкладу патріархальних відносин, вносячи щось нове, незрозуміле, навіть вороже для закритого світу рамюзівської провінції.

Сам письменник шукає "sa raison d'être" через ідентифікацію з рідною землею. Відштовхуючись від віднайденної автентичності, намагається глянути очима селянина на недоторкану й вічну землю, що стане новим народженням і дасть змогу побачити світ у його прадавній простоті. Людина ж завжди зберігає онтологічний зв'язок із землею і страждає, коли його втрачає. Тому Жульетта, відкинута односельцями, вмирає через неможливість самовизначення на рідній землі. Рустичні романи Рамюза ведуть читача до відкриття містичного зв'язку людини з землею, з особливим розв'язанням цієї проблеми в трагічному чи міфічному руслі. Звідси потреба в подальшому дослідженні цього роману в інших аспектах, як і всієї творчої спадщини Ш.-Ф. Рамюза.

1. Павлова Н.С., Седельник В.Д. Швейцарские варианты: литературные портреты. – М.: Советский писатель, 1990. – 237 с.
2. Berchtold A. La Suisse romande au cap du XX s. Portrait littéraire et moral. – Lausanne: Payot, 1966. – 465 p.
3. Dictionnaire des littératures suisses. – Lausanne: Ed. de l'Aire, 1991. – P. 336.
4. Pianca J.-M. La vie des circonstances // C.F.Ramuz 5. Mythologies ramuziennes. – Paris: Lettres modernes, 1993. – P.77-83.
5. Ramuz C.F. *La Beauté sur la terre*. – Plaisir du lire, s/a – 300 p.
6. <http://www.http://pages.infinet.net/poibru/ramuz/esthetic.htm>.

Summary

This article focuses on the little-known novel of Swiss French-speaking writer Ch.-F. Ramuz "Beaute sur la terre" which continues the theme of "petit pays" (one's motherland), that begins in novels "Aimé Pache, peintre vaudois" and "Circonstances de la vie". The mystic connection "person – his motherland", the basis of the aesthetics of Ramuz, has its specific reveal in this novel. The heroine tries to find her roots, having settled down on the banks of lake Lemman among "her people" – peasants and craftsmen. The novel explains her choice to look forward to find the self-determination on the motherland through belonging to this ethnic community.

Стаття надійшла до редколегії 16.06.2005